

МОДАЛЬНОСТЬ У ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКАХ КЛАСИЧНОЇ ЛОГІКИ І ЛІНГВІСТИКИ

*Проаналізовано розвиток модальності у класичній логіці та логічний напрямок у лінгвістиці.
It is analyzed development of modality in classic logic and logical direction in linguistics.*

Теоретична теза про пошуки адекватного розуміння і відображення онтологічних та епістемічних підвалин навколишнього світу й людського життя проектує і визначає певну співмірність у методологічному розумінні логіцистичних, філософських і лінгвістичних категорій.

Вектори розгляду модальності у класичній і некласичній логіці та лінгвістиці є не лише даністю, яка має значення для того, аби простежити методологічну зумовленість складання наукових уявлень про модальність в історично-дослідницькому ракурсі, включаючи і нинішній науковий пошук. Внутрішня логіка цілісного дослідження модальності мотивована науковою спадкоємністю у взаємозв'язку суміжногалузевих даних, інваріантом якої є поглиблення розуміння модальності як сукупності соціумних (колективних) та індивідуальних пізнавальних реляцій на навколишній світ і до змісту висловленого мовцем.

Із цього погляду варто звернутися до витлумачення і потрактування модальності як окремої сутності, понятійної дефініції в логіцистичних, філософських і лінгвістичних інтерпретаціях, простежити розвиток наукових уявлень про цю категорію, інтегрування і – в окремих аспектах – певне детермінування лінгвістичної теорії про модальність логіцистичним і філософським знанням чи навпаки. Говорячи про окремі випадки детермінування, маємо уточнити, що йдеться не тільки про логіцистичний етап у розвитку мовознавства, коли, наприклад, речення ототожнювалося з судженням (про період превалювання логіки в лінгвістиці принагідно згадано в цьому дослідженні), а також про вплив лінгвістики на логіку, зокрема в сучасних модальних логіках, які звернені до аналізу природної мови. Загалом інтерес до лінгвістики зумовлений розширенням мовної бази логічного аналізу, оскільки передусім у коло дослідницьких пошуків включено мовлення, яке розглядається не тільки як реальність думки, а також як засіб спілкування, побудови зв'язного тексту.

Принципова відмінність логічних і лінгвістичних категорій та їх перетинання характеризують взаємозв'язок між мовою і мисленням, проте "про паралелізм мови й мислення або граматики і логіки можна говорити тільки в значенні дуже складного функціонального відношення" [6, с. 353].

На сьогодні в окремих напрямках і питаннях таке функціональне відношення є певною мірою дифузним, а ступінь перетинання цих суміжних наук дуже високим, про що зокрема свідчить думка Н. Арутюнної з приводу референції: "в тому клубку проблем і теорій, який оповив в останні десятиліття явище референції, нелегко відділити те, що належить лінгвістиці (або становить для неї цінність), від того, що відноситься до логіки, філософії, психології і теорії комунікації" [2, с. 6]. Пор.: у цьому ж виданні висвітлення з іншого погляду [16, с. 406-414].

Різномасштабний взаємозв'язок логіки і лінгвістики відображений у нових напрямках досліджень: теорії референції, прагматиці, теорії мовленнєвих актів, логічному аналізі природної мови, семантичних типах предикатів, інтенціональності та ін., де дані природних мов та їх лінгвістична інтерпретація, з одного боку, розкрили нові аспекти досліджуваних явищ для логіки, а з іншого, – актуалізували підходи логічного аналізу в лінгвістиці [10, 11, 12].

Актуальність дослідження полягає у зверненні до проблем мови і мовлення, взаємозв'язку лінгвістики і логіки, розвитку поняття модальності у класичній логіці, еволюції лінгвістичних поглядів на сутність, типи і способи вираження модальності у мові, зокрема в логікограматичний період, переосмислення логіцистичних моделей і висновків у напрямку мовленнєвої реалізації і модифікації суб'єктивного плану.

Метою статті є визначення теоретичних аспектів аналізу модальності як складної логічної і лінгвістичної категорії, що відображає онтологічні та епістемічні характеристики довколишньої дійсності та людського життя.

Категорія модальності спершу була сформована і сформульована в логічній теорії – класичній логіці, викладеній Арістотелем. Так, у класичній логіці модальність разом із категоріями якості, кількості та відношення характеризувала зв'язки між суб'єктом і предикатом у судженнях. За різною природою самих модальних характеристик розрізнялися судження: 1) проблематичні; 2) асерторичні; 3) аподиктичні, що відповідало можливості, дійсності та необхідності [20, с. 273].

В "Аналітиках" Арістотель так визначив і сформулював ці типи модальності: "Будь-яке судження є судженням про те, що властиве, або про те, що необхідно властиве, або про те, що можливо властиве" [1, с. 11]. Відповідно до традиції, яка веде свій початок від Арістотеля, у логічній теорії модальне відношення, а отже, і судження, в якому стверджувалась кваліфікаційна ознака предмета, називалося асерторичним (звичайна, асерторична логіка), істотність і необхідність ознаки визначали судження необхідності (аподиктичні). Коли ж ознака розглядалася як властива предмету не необхідно, судження кваліфікувалися як судження можливості (проблематичні).

Окрім виявлення трьох типів суджень за модальною характеристикою, вираження ступеня властивості ознаки предмета, що було закладено в основу класифікації суджень, градувалося за ознаками достовірності – можливості. Так, асерторичні (дійсності) та аподиктичні (необхідності) протиставляються як судження достовірності проблематичним, або судженням можливості.

У своїй основі така характеристика модальності відображала різні типи відношень, які виникають між предметом і його ознакою, проте логічний принцип класифікації за одним критерієм не був витриманий, оскільки асерторичні та аподиктичні судження кваліфікували реальну приписувану предмету ознаку, тоді як проблематичні судження враховували ступінь достовірності виражених іншими типами суджень об'єктивних зв'язків.

Традиційно логіцистичне визначення модальності зводилося переважно до характеристики одного з її видів – онтологічної модальності, проте це класичне розуміння модальності ґрунтувалося на різних критеріях – логічних, епістемологічних, онтологічних.

Від Арістотеля до І. Канта в класичній логіці модальність трактується як категорія, що передає в основному характер об'єктивних зв'язків між предметом та ознакою, суб'єктом і предикатом судження, а також визначає з позицій мовця ступінь достовірності висловленого. Проте в післякантівський період модальність була субкатегоризована за позначуваними відношеннями на об'єктивну (онтологічну) і суб'єктивну (епістемічну), що

дало підстави і термінологічно розмежувати різні за природою властивості і вияви значень, сублімованих у одному понятті "модальність судження".

Перенесення цієї теорії в її класичній інтерпретації до мовознавчої галузі мало на меті увиразнити кваліфікацію суджень за характером відношень, що існують онтологічно, і за ступенем пізнаності цих відношень.

Зв'язок логіки і лінгвістики та пріоритетність логістичного знання у сфері лінгвістичних досліджень значною мірою детерміновані етапом логіко-мовознавчих паралелей, за якими речення постулювалося як форма існування судження. У такий спосіб лінгвістичне трактування модальності передусім мотивувалося перенесенням сформованих у логіці уявлень про досліджувану властивість судження і способи вияву відношень між суб'єктом і властивою йому ознакою.

Спроба класифікувати і розташувати граматичні значення категорії способу дієслова як викінчену і логічно послідовну систему була зроблена граматистами більше ста років тому на основі філософії Вольфа, потім Канта. "Перший встановив у своїй онтології три категорії: можливість, необхідність і випадковість, а останній під загальною назвою "модальність" — три категорії: можливість, дійсність і необхідність" [4, с. 370-371]. Принагідно зауважимо, що ще від Арістотеля веде свій відлік характеристика суджень за ознаками, які І. Кантом категоріально окреслені як можливість, дійсність і необхідність.

У першу чергу до транспонованих одиниць модальності потрапили значення, спроектовані на категоріальну диференціацію способу дієслова: значення дійсності, можливості, необхідності, що в логіці відповідно закріпилися за кваліфікацією асерторичних, проблематичних і аподиктичних суджень, були формально марковані і закріплені в регулярній опозиції грамам граматичної категорії способу. Це зумовлювалося і перекладом латинського *modus* як спосіб та його прирівненням до категоріальних значень способу за частковими характеристиками, що уніфіковувалися.

Вплив логіки на граматику виявився в тому, що лінгвістична модальність почала поділятися на модальність можливості, дійсності, необхідності, за якими закріплювалися основні засоби їх вираження: кон'юнктив, індикатив, імператив. Наприклад, пряме зіставлення таких граматичних значень дієслова з аподиктичними, асерторичними і проблематичними судженнями спостерігається в лінгвістичних роботах ще з середини XIX ст. (Давыдов А.И. Опыт общесравнительной грамматики русского языка, 1852). У цьому разі граматична категорія способу виступала єдиним лінгвістичним репрезентантом логічної модальності з погляду позначення відношень між суб'єктом і предикатом й структуризації цих значень.

Як у логіці, так і в лінгвістиці сукупність позначуваних відношень зосереджувалася в межах однієї категорії, проте за таких умов категоріальне окреслення модальності, як і сам термін, залишалися лише в логіці і, відповідно, нівелювалися в лінгвістиці увиразненням іншої категорії, що має тільки термінологічну паралель до латинського *modus*.

Отже, зв'язок логіки і лінгвістики позначився за таких умов лише на значеннєвому форматі модальності і способу, але в лінгвістиці модальність як окрема дефініція "розчинилася".

Лінгвістичне уявлення про вираження модальних значень певною мірою спрощене: з одного боку, це пов'язано з тим, що і в класичній логіці робився акцент у першу чергу на онтологічній модальності, але фактично не враховувався критерій пізнаності об'єктивних зв'язків з позиції мовця, що, відповідно, передусім було відо-

бражене у лінгвістичній проекції, а з іншого боку, категорія способу як така виявилася неіндиферентною за специфікацією виражених нею значень до введення такого критерію. Проте загалом можна відзначити загальну мотивацію лінгвістичної окресленості граматичних значень, співвіднесених із модальними, розумінням модальності в класичній логіці.

Відхід від логістичних моделей суджень загострив обмеженість запропонованого підходу, що полягала у виявленні та інтерпретації модальних значень, вираження яких окреслене вузьким колом певних граматичних форм дієслова як основного виразника предиката судження і носія модальності, а отже, йшлося про певну підміну понять, коли замість відношень, що виникають між суб'єктом і приписуваною йому ознакою, суб'єктом і предикатом, фактично інтерпретувалася одна форма, лише дієслівна.

Крім цього, нерозрізнення об'єктивної і суб'єктивної модальностей у лінгвістиці привело до протиставлення дійсного способу як такого, що відображає відношення онтології (фактивного способу, який характеризує відношення предметів і ознак у реальній дійсності) та інших, які відображають ступені ймовірності певного стану справ щодо суб'єкта, включаючи інстанцію суб'єкта як основну диференційну характеристику. З цього погляду різні критерії, покладені в основу класифікації суджень у класичній логіці, були транспоновані на граматичні значення категорії способу.

Певний розвиток у систематизації модальних значень і способів їх лінгвального увиразнення можна проілюструвати на матеріалі подальшої деталізації тричленної структури модальності Готфрідом Германом: об'єктивна можливість (умовний спосіб), суб'єктивна можливість (бажальний спосіб), об'єктивна необхідність (грецькі віддієслівні прикметники на *-teos*) і суб'єктивна необхідність (наказовий спосіб) [4, с. 370-371].

О. Есперсен уточнює логічну систему модальних значень під впливом мовних фактів: "Мій тричленний поділ на необхідність, можливість і неможливість уявляється мені логічно більш правомірним, оскільки реальність і нереальність належать до іншої сфери, ніж необхідність і можливість" [4, с. 371]. Логіка такого міркування спирається передусім на те, що, на відміну від логічної модальності, з лінгвістичного погляду доцільно диференціювати різнопорядкові модальні значення і на їх перетинанні можливість і необхідність характеризуються ознаками реальності чи нереальності.

Спосіб як "відоме відношення мовця до змісту речення" [4, с. 363] у "Філософії граматики" О. Есперсен розглядає лише як один із засобів вираження модальних значень. Проте, на думку В. Панфілова, "це визначення способу як одного з видів модальних значень є дуже широким, оскільки відношення мовця до змісту речення може мати дуже різноманітний характер" [14, с. 179]. У свою чергу це приводить або до більш точного окреслення цього виду модальних значень, або до конкретизації типів відношень до змісту повідомлюваного.

Уведення терміна "модальність" у лінгвістику, намагання окреслити його як лінгвістичну сутність й увиразнення модальних значень, не зведених лише до категорії способу дієслова, аргументували лінгвістичне осмислення статусу категорії модальності, звернення до речення як основного носія різнотипних відношень, які актуалізуються мовцем.

Втім, ізоморфізм лінгвістичних і логістичних дефініцій спричинився до розуміння лінгвістичної модальності як прямої аналогії до класичної логічної модальності суджень.

В історії мовознавства спроби такого типу визначалися ототожненням судження з реченням, що зводило модальність речення до модальності судження. Оскільки не ставиться питання про специфіку категорій, то мислительні категорії прирівнюються до лінгвістичних: "За своєю природою модальний зміст речення – це думка як відображення дійсності, взята з боку "модусу" існування дійсного явища (можливість, дійсність, необхідність). Цей зміст реалізується в усьому складі речення і не накладає будь-яких особливих ознак на структуру речення" [5, с. 97].

Теза про прямі перенесення судження на речення, що визначила логіцистичний етап розвитку лінгвістики, була спростована в системному і функціональному аспектах, як, наприклад, тим, що судження може бути співвіднесене лише з частиною речень та ін.

Очевидність висновку, що різноманітність лінгвістичної модальності за функціональним критерієм не зводиться лише до абстрагованих значень, виведених в логіці модальностей, зосереджених у першу чергу на необхідності і можливості, виявила специфікаційність цих галузей гуманітарного знання. На цій підставі формується інше розуміння модальності, що виникло як своєрідне подолання логіки в лінгвістиці, – обстоювання суто лінгвістичної модальності: "прийняті в логіці модальні кваліфікації судження з погляду дійсності, необхідності і можливості *не можуть слугувати* орієнтиром для лінгвістичної концепції модальності, оскільки вони не тільки не вичерпують семантичного діапазону засобів об'єктивізації викладу, що реалізуються в природній мові, але навіть не відтворюють тієї гами смислових відтінків, яка пов'язана тільки з уточненням ступеня достовірності ствердження" [8, с. 4; 9].

Поza такими крайнощами, доведення про необхідність урахування логічної основи в процесі дослідження лінгвістичної модальності більш послідовно і диференційовано викладено В. Панфіловим [15, с. 37-48]: "Структура судження як пропозиційної функції та його суб'єктно-предикатна структура отримують своє формальне мовне вираження в структурі речення; перша з них фіксується синтаксичним членуванням речення і, зокрема, його відношеннями стану; інша – логіко-граматичним, або актуальним, членуванням речення" [15, с. 38].

Важливим кроком у розумінні і потрактуванні модальності став розвиток цієї категорії у вигляді поляризованої сутності, що спричинилося до виникнення своєрідної опозиції об'єктивного – суб'єктивного. Відповідно до цього було розмежовано модальні значення, що передають об'єктивний характер зв'язків, виражених у реченні-висловленні, і ступінь достовірності (пізнаності) цих зв'язків із погляду мовця.

Характеризуючи у логіці розвиток теорії модальності в полярній проекції, Ю. Степанов визначає об'єктивну модальність як опис у категоріях "істинно" – "неістинно", а суб'єктивну модальність як *оцінки* людиною об'єктивного стану речей, а також опис фізичних і технічних явищ, які не зводяться до логічної суперечності чи несуперечності, до "істини" чи "не-істини" як двох єдиних оцінок [19, с. 139].

Окрім категорій опису, сутність об'єктивної (або онтологічної) модальності класично відображала "характер об'єктивних зв'язків, наявних у тій чи іншій ситуації, на яку спрямований пізнавальний акт, а саме зв'язки можливі, дійсні та необхідні" [15, с. 39].

Наведене Ю. Степановим широке визначення оцінковості суб'єктивної модальності інколи звучується до "ступеня достовірності, з погляду мовця" [14, с. 184]. Отже, суб'єктивна модальність у цьому разі абсолютно співвідноситься з персуазивністю.

Віокремлення суб'єктивної модальності як способу введення оцінково-суб'єктивної рефлексії на онтологічні характеристики природного чи соціального світу або ж зведення її до персуазивності тощо разом із тим ілюструє відносність, релятивність меж так званої "поляризації" модальності. Між значеннями об'єктивної і суб'єктивної модальності не існує різкого протиставлення, оскільки це співвідношення фіксує різні ступені людського пізнання того ж самого явища.

У широкому розумінні цього значення модальність, що у мовленні є лише виявленням самого носія і творця висловлення, тексту, очевидно, претендує на роль всеохопної маніфестації суб'єктивного, пропущеного крізь призму індивідуального процесу пізнання навколишньої дійсності і сформульованого вербалізовано ставлення до неї.

У лінгвістиці тривалий час потрактування модальності з позицій логічного аналізу зосереджується на адекватному розмежуванні об'єктивної і суб'єктивної модальностей у лінгвістиці (Г. Колшанський [5], М. Ляпон [8, 9], В. Панфілов [15, с. 37-48], С. Вауліна [3], І. Пете [17, с. 219-236]) та ін. Очевидність такого висновку підкреслювалася тим, що теоретичне моделювання і типології модальності не виходили за межі розгляду системи мови.

У цьому напрямку лінгвістична модальність потребувала не тільки перегляду вже сформованих логічних побудов, але й системної атрибуції засобів представлення модальності, що знаходила вияв і в граматичних формах способу дієслова, і в інших засобах, що виходили за межі цієї граматичної категорії. Акцент на системі засобів вираження модальних значень зосередив увагу дослідників на понятійній основі модальності та її репрезентації не тільки однопорядковими формами граматичної категорії (проте й ця однопорядковість виявлялася відносною), а й іншими статусними одиницями.

Такий розвиток лінгвістичної думки спричинився до актуалізації категорії модальності (визначення сутності, категоріального представлення, семантичного потенціалу, співвіднесення модальних значень із засобами вираження та ін.).

У ХХ ст. класична формальна (математична) логіка, яка займалася обрахуванням висловлювань і предикатів, теорією висновку, встановленням металогічних властивостей логічних систем та ін., в орбіту логічних досліджень усе частіше почала залучати неklasичні логіки – модальну, багатозначну, інтуїціоністську, конструктивну, часову, епістемічну, логіку дій, логіку питань тощо [18, с. 11].

У подальшому логіка Арістотеля була переоцінена з погляду модальнологічного підходу: "Може видатися, що аристотелівська модальна силогістика – навіть у виправленому вигляді – не має корисного застосування до наукових і філософських проблем. Проте насправді пропозиційна модальна логіка Арістотеля як з історичного, так і з систематичного погляду має величезне значення для філософії. У роботах Арістотеля можна знайти всі елементи, необхідні для побудови повної системи модальної логіки: основну модальну логіку і теорему екстенціональності. Проте Арістотель не був у змозі з'єднати ці елементи правильним чином. Він не знав логіки речень, яка була відкрита після нього стоїками, він мовчазно допускав логічний принцип двозначності, тобто принцип, відповідно до якого будь-яке речення або істинне, або хибне, тоді як модальна логіка не може бути двозначною системою" [7, с. 280-281].

Один із перших представників модальної логіки Я. Лукасевич характеризує і логіку Арістотеля як модальну, в термінах не формальнологіцистичних, а модальних, проте властивим для них обох є відсутність

складника індивідуальної, суб'єктивної реляції (що характеризує початковий етап розвитку модальної логіки у дослідженнях Льюїса, Я. Лукасевича та ін.).

Звернення до природної мови (мовлення) як репрезентанта індивідуальних реляцій і оцінок продовжило співмірні дослідження модальності як у модально-логічному, так і в лінгвістичному напрямках, виокремивши превалювання сукупності суб'єктивних видозмін і конкретного нюансування.

1. *Аристотель*. Аналітика. Перва і втора. – М., 1952; 2. *Арутюнова Н.Д.* Лінгвістичні проблеми референції // Нове в зарубіжній лінгвістиці. – М., 1985. – Вып. 13; 3. *Вауліна С.С.* Еволюція средств вираження модальності в руському мові (XI-XVII). – Л., 1988; 4. *Есперсен О.* Філософія граматики. – М., 1958; 5. *Колшанський Г.В.* К вопросу о содержании языковой категории модальности // *Вопр. языкознания*. – 1961. – №1; 6. *Лосев А.Ф.* Знак. Символ. Миф. – М., 1982; 7. *Лукасевич Я.* Аристотелевская силлогистика с точки зрения совре-

менной формальной логики. – М., 1959; 8. *Ляпон М.В.* Из истории выражения модальности в русском языке (на материале сочинений А. Курбского): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1971; 9. *Ляпон М.В.* К вопросу о языковой специфике модальности // *Известия АН СССР. Серия лит. и яз.* – 1971. – Т. 30. – Вып. 3; 10. Нове в зарубіжній лінгвістиці. – М., 1982. – Вып. 13; 11. Нове в зарубіжній лінгвістиці. – М., 1985. – Вып. 16; 12. Нове в зарубіжній лінгвістиці. – М., 1986. – Вып. 17; 13. Нове в зарубіжній лінгвістиці. – М., 1986. – Вып. 18; 14. *Панфилов В.З.* Взаимоотношение языка и мышления. – М., 1971; 15. *Панфилов В.З.* Категория модальности и её роль в конструировании предложения и суждения // *Вопросы языкознания*. – 1977. – №4; 16. *Петров В.В.* Философские аспекты референции // Нове в зарубіжній лінгвістиці. – М., 1985. – Вып. 13; 17. *Петте И.* Типы синтаксической модальности в русском языке // *Studia Slavica*. – Budapest, 1970. – Т. 16. – №3-4; 18. *Садовский В.Н., Смирнов В.А.* Я.Хинтика и развитие логико-эпистемических исследований во II пол. XX в. // *Хинтика Я.* Логико-эпистемические исследования. – М., 1980; 19. *Степанов Ю.С.* Имена, предикаты, предложения (семантико-грамматика). – М., 1981; 20. *Философский энциклопедический словарь*. – М., 1999.

Надійшла до редколегії 03.10.06

Д. Теряев, канд. філол. наук

СИСТЕМА МОВЛЕННЕВОГО РИТМУ (ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ФОНЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)

За допомогою експериментально-фонетичних прийомів розкрито ієрархічну систему мовленнєвого ритму на матеріалі звучання поезії Лесі Українки.

Using experimental-phonetic methods linguistic rhythm hierarchical system is revealed based on fonetion material of poetry of Lesya Ukrainka.

Ритм є однією з основних форм існування матерії і виявляється у пропорційності, симетрії, циклічності, періодичності, домірності природних явищ, космічного руху, біологічних і фізичних процесів, творів мистецтва, предметів об'єктивної дійсності та ін. Дослідники, виходячи з відповідних концепцій, аспектів, проблемності питання, вкладають в поняття "ритм" своє бачення, формують його визначення. Розглядаючи принципи квантування, фахівці посилаються на піфагорійську програму гармонії сфер, відповідно до якої ритми космосу, Сонячної системи і людини – єдині і можуть бути представлені в числах [10].

Мовленнєвий ритм – це складне багаторівневе явище, закладене у біопрограмі людини, організм якої діє злагоджено, й апарат породження мовлення не може не функціонувати ритмічно [6; 11].

У сучасній філології залишаються актуальними питання структури мовленнєвого ритму на всіх рівнях його прояву. Літературознавці розглядають ритм як естетичну категорію, визначають одночасно формотвірну і художньо-виражальну силу, знаходять симетричність його організації на сюжетних, тематичних рівнях; віршознавці вивчають ритм у структурі метричних систем [9; 15; 16]. У дослідженні ритму українських версифікацій В.Ковалевський виділяє три ряди ритмічного членування: найвищий – строфа, другий – віршовий рядок, найнижчий – склад, первинна одиниця, і ритмічну будову твору, куди входять: композиція, строфіка, ритміка, метрика [8].

Ритмічна організація мовлення є об'єктом лінгвістики: вирішуються дискусійні питання щодо типів ритмічних одиниць (склад, ритмічна група, фонетичне слово, синтагма, висловлювання, текст), ієрархії їх системності та самостійності щодо інтонації, діапазону функціонування тощо. Значущим компонентом визнається ритм у звуковому обрисі слова / тексту, який на фонетичному рівні утворюється сегментними і суперсегментними елементами, вивчення яких є предметом лінгвістичної ритмології, розвиток якої набуває обертів [13; 18].

Перед фонетистами виникають проблеми пошуку критеріїв, на основі яких оцінюються якісні і кількісні характеристики ритму: мовлення – насамперед явище

звукове, і проникнути в субстанцію матерії звуку можливо на основі акустичних параметрів [1; 19; 20].

Мета цієї роботи – за допомогою інструментальних прийомів розкрити фонетичну природу мовленнєвого ритму, встановити ієрархію рівнів ритмотворення у звучанні.

Матеріал подаємо на основі поезії Лесі Українки – вірша "Досвітні огні" (1892) у реалізації дикторів-носіїв української літературної мови. Рівні ритмотворення ілюструємо у послідовності строф, кожна з яких вилучається із звукового континууму твору [21, с. 69].

Наш експеримент проведено на комп'ютерному комплексі за програмою, що дала можливість на візуальному і параметричному рівнях дослідити структурування ритму мовлення під час здійснення операцій: закодовано / декодовано озвучені тексти дикторами-носіями української мови в студійних умовах; сегментовано звукові континууми; синхронізовано звучання мовленнєвого матеріалу з графікою акустичних коливань на екрані комп'ютера; встановлено параметри тривалості, інтенсивності, частоти; відтворено звукові імпульси на динамічних комп'ютерних осцилограмах для візуальних спостережень; вилучено з мовленнєвих континуумів необхідні для експерименту фрагменти у заданому режимі. Всього проведено понад 2600 вимірів та обрхувань артикуляторно-акустичних параметрів.

І. Артикуляторно-акустичний рівень ритму. У процесі аналізу спектрограм виділено фонемотвірні артикуляторні жести, що породжують звукове мовлення, інформують про творення приголосних та голосних і відповідають ступеню експлозії / імпульсії органів артикуляції: повне розімкнення (1) утворюється при вимові голосних звуків; вібрація (2) – при артикуляції дрижачих; щілина (3) – при вимові щілинних глухих, дзвінких, сонантів; перехід зімкнення у щілину (4) – при артикуляції аффрикат; повне зімкнення (5) – при вимові зімкнених глухих, дзвінких, сонантів [4; 5; 17].

Динаміку артикуляторних жестів розкрито у процесі звучання тексту першої строфи поезії (Рис. 1): *Ніч темна людей всіх потомлених скрила // Під чорні, широкі крила. // Погасли вечірні огні; // Усі спочивають у сні. // Всіх владарка ніч покорила.*